

De moord op Theo van Gogh: aanslag op de Nederlandse identiteit?

Een discoursanalyse van het Nederlandschap als identiteit in de geschreven media na de moord op Theo van Gogh.

Mirjam de Rover, 3468844

Bachelorscriptie, o.l.v. Harold Pflug

Communicatie- en informatiewetenschappen

Blok 3, themagroep: Discoursanalyse Nederlandschap

06-04-2012

Inhoud

1. Een multicultureel drama	3
1.1 Theo van Gogh.....	5
2. Discoursanalyse, nationale identiteit en de media	6
3. ‘De’ Nederlandse identiteit	6
3.1 Het Nederlanderschap	7
3.2 Het Nederlanderschap en Theo van Gogh	10
4. Mediaberichtgeving na een brute moord	10
5. Methode	14
5.1 Onderzoeksmateriaal	14
5.2 Analyse	14
6. Resultaten.....	16
6.1 Inhoud debat nationale identiteit	17
7. Discussie	20
8. Conclusie	24
9. Literatuur	25
10. Bijlage: Tabel resultaten tekstanalyse.....	26

* Foto Theo van Gogh op voorblad: Fotopersburo Dijkstra, Uithoorn

De moord op Theo van Gogh: aanslag op de Nederlandse identiteit?

Een discoursanalyse van het Nederlandschap als identiteit in de geschreven media na de moord op Theo van Gogh.

De nationale identiteit staat in Nederland al tientallen jaren op de publieke, politieke en wetenschappelijke agenda. Dit onderzoek neemt de berichtgeving van de moord op Theo van Gogh als uitgangspunt om te bekijken op welke manier er een discursieve vorm wordt gegeven aan de notie van het Nederlandschap. Aan de hand van een tekstanalyse van vier Nederlandse kranten is het discours wat betreft het Nederlandschap dat door de geschreven media werd uitgedragen vastgesteld. Deze discoursanalyse wijst uit dat er na de moord op Theo van Gogh in de kranten een onderscheid wordt gemaakt tussen Nederlanders en de niet-Nederlanders. Daarbij wordt aan de ene kant de positieve eigenschappen van de Nederlandse identiteit benadrukt en aan de andere kant wordt de dreiging van de aanwezigheid van de 'slechte' anderen onderstreept. Daarnaast draagt het discours ook boosheid en onmacht uit. In dit discours zijn Cohen, Hirsi Ali, Donner en Remkes de dominante sprekers en wordt er over Fortuyn en de AIVD gesproken. Ten slotte kan de berichtgeving na de moord op Van Gogh als intens en onsamenvattend gezien worden.

1. Een multicultureel drama

'Zo'n zeven jaar geleden begon mijn zoektocht naar de Nederlandse identiteit. Daarbij werd ik geholpen door tal van lieve en wijze deskundigen. Ik had het voorrecht met veel mensen kennis te maken. Heel veel te zien, te horen en te proeven van Nederland. Het was een prachtige en rijke ervaring waarvoor ik enorm dankbaar ben. Maar 'de' Nederlandse identiteit? Nee, die heb ik niet gevonden.' Maxima. (Elsevier, 2007)

De nationale identiteit staat in Nederland al tientallen jaren op de publieke, politieke en wetenschappelijke agenda. In de debatten over 'de' Nederlandse nationale identiteit draait het om de kenmerken, de waarde en de betekenis van deze identiteit. De vraag naar wat het Nederlandschap inhoudt wordt ingegeven door een aantal maatschappelijke ontwikkelingen, zoals globalisering, europeanisering, individualiseren en multiculturalisering. Met name de multiculturele samenleving is in Nederland een belangrijk onderwerp geworden in de discussie over de Nederlandse identiteit. De gevolgen van de migratie zijn een onderdeel geworden van de Nederlandse samenleving. De directe aanwezigheid, de zichtbaarheid en de onontkoombaarheid van de 'multiculturalisering' maakt dat deze in het middelpunt van de discussie over de nationale identiteit staat. Vooral de integratie van Nederlandse moslims is een publieke en politieke zorg geworden. Veel onvrede over de multiculturele samenleving is gericht op de islam, omdat die de Nederlandse identiteit zou bedreigen. Dat is verergerd door de terroristische aanslagen in binnen- en buitenland. De inmiddels bekende term een 'multicultureel drama' is daar een illustratie van (WRR, 2007).

Een treffend voorbeeld van een 'multicultureel drama' is de moord op Theo van Gogh in 2004. Hij werd op straat doodgeschoten door een 26-jarige moslim met zowel de Nederlandse als de Marokkaanse nationaliteit. De moord op Van Gogh vond plaats in een periode van publieke en politieke debatten over de integratie van moslims in Nederland (Boomgaarden & De Vreese, 2007). Na de moord ontstond er dan ook een uitvoerig discussie over de politieke, juridische en maatschappelijke gevolgen van de moord op Van Gogh (Nelissen, 2006). Dit debat ging vooral over de islam, de multiculturele samenleving en het integratiebeleid en daarbij stond 'de' nationale identiteit centraal (Slegers, 2007). Dit onderzoek neemt de berichtgeving over de moord op Theo van Gogh als uitgangspunt om te bekijken op welke manier er een discursieve vorm wordt

gegeven aan de notie van het Nederlandschap. De onderzoeksvraag luidt: 'Op welke manier behandelen de geschreven media het Nederlandschap als identiteit in een multiculturele samenleving, na de moord op Theo van Gogh?'

Aan de hand van een tekstanalyse van vier Nederlandse kranten zal het discours wat betreft het Nederlandschap dat door de geschreven media werd uitgedragen, worden vastgesteld. Daarbij zullen de volgende vragen beantwoord worden: 'Welke woorden worden gebruikt om het Nederlandschap als identiteit te construeren na de moord op Theo van Gogh?', 'Wie waren de belangrijkste deelnemers in de discussie over de nationale identiteit en de multiculturele samenleving en over wie werd er gesproken?' en 'Zijn er verschillen in de berichtgeving van de vier kranten?'

Dit onderzoek is ten eerste wetenschappelijk relevant, omdat de periode direct na de moord op Theo van Gogh nog niet eerder is onderzocht. Er is al eerder onderzoek gedaan naar de berichtgeving na de moord op Van Gogh, maar daarbij is niet eerder expliciet ingegaan op de periode direct na de moord. Deze periode is juist interessant, omdat de berichtgeving dan vooral intens en onsamenhangend is (Hajer & Uitermark, 2008). Dit onsamenhangende karakter van de berichtgeving is van belang om te onderzoeken, omdat de eerste verslaggeving de grootste invloed heeft op de publieke opinie (Boomgaarden & De Vreese, 2007). Daarnaast heeft men de berichtgeving na de moord nog niet eerder onderzocht aan de hand van een discoursanalyse. Er is vooral gebruik gemaakt van traditionele kwalitatieve onderzoeksmethoden (Nelissen, 2006; Farissi, 2008; Hajer & Maussen, 2004; Langelaar, 2008; Van Lier, 2004; Slegers, 2007). Een discoursanalyse is echter zeer geschikt om een theoretisch onderwerp (zoals het Nederlandschap) te bestuderen. In het bijzonder om de constructie en reproductie van dit concept in de sociale werkelijkheid te analyseren.

Ten derde is er ook nog niet onderzocht hoe het Nederlandschap als identiteit na de moord op Van Gogh werd weergegeven in de media. Naast het onderzoek naar de berichtgeving na de moord, is er ook al eerder onderzoek gedaan naar het Nederlandschap. Dit is echter nog niet eerder gecombineerd. In dit onderzoek wordt dit wel gedaan, omdat het debat over de nationale identiteit na de moord vooral ging over de islam, de multiculturele samenleving en het integratiebeleid. De moord op Van Gogh is dus van grote invloed geweest op het definiëren van de Nederlandse identiteit. Het onderzoek zou dus tot meer kennis over de inhoud van de Nederlandse nationaliteit moeten leiden. Met het vaststellen van het discours wat betreft het Nederlandschap na de moord op Theo van Gogh, wordt een missend stuk in de geschiedenis van het Nederlandschap opgevuld en wetenschappelijk onderzoek naar de berichtgeving na de moord aangevuld.

Het maatschappelijke belang van dit onderzoek heeft betrekking op het feit dat de berichtgeving na een dramatische en ongewone gebeurtenis een enorme impact heeft op de publieke opinie. Daarnaast veroorzaakt het veranderingen in de publieke attitudes (Boomgaarden & De Vreese, 2007). Het is daarom van belang om de berichtgeving van de media na een dramatische en ongewone gebeurtenis zoals de moord op Van Gogh te onderzoeken. De inzichten die onderzoek hiernaar opleveren, zijn waardevol wat betreft het bevatten van deze zeldzame gebeurtenis, die zo'n grote invloed heeft gehad op onze politieke en sociale wereld (Boomgaarden & De Vreese, 2007).

Daar komt bij dat het debat over de Nederlandse identiteit nog altijd voortduurt. Onderwerpen als multiculturalisering en integratie staan nog steeds hoog op de publieke en politieke agenda. Personen als Geert

Wilders geven steeds weer nieuwe dimensies aan de discussie over deze onderwerpen. Er is echter ondanks het jarenlange debat nog steeds geen consensus bereikt over wat de nationale identiteit inhoudt. Voor de invulling van de Nederlandse identiteit is het van belang om de verschillende dimensies van het debat in kaart te brengen. De moord op Theo van Gogh gaf in zijn tijd een nieuwe dimensie aan dit debat. Deze belangrijke gebeurtenis moet dus ook worden meegenomen wanneer men een consensus wil bereiken over het Nederlandschap. Dit onderzoek brengt het discours wat betreft het Nederlandschap in de geschreven media na de moord op Theo van Gogh in kaart en helpt ons om het recente debat over het Nederlandschap beter te begrijpen. Aan de hand van de inzichten die dit onderzoek verschaft, kan worden onderzocht wat de invloed van de moord op Van Gogh is geweest op het discours wat op dit moment dominant is.

Het onderzoek is als volgt opgebouwd: allereerst zal de casus over de moord op Theo van Gogh verder worden toegelicht. Daarna zal de keuze voor een discoursanalyse worden verklaard. Vervolgens zal het begrip Nederlandse identiteit worden gedefinieerd, waarna een overzicht zal worden gegeven van de geschiedenis van het Nederlandschap en eerder onderzoek naar dit concept worden benoemd. Daaropvolgend wordt eerder onderzoek naar de berichtgeving van de media na de moord op Theo van Gogh beschreven. Het overzicht van eerder onderzoek naar het Nederlandschap en de moord op Van Gogh, geeft inzicht in de manier waarop dit onderzoek zich mengt in het wetenschappelijke veld. Aansluitend zal de methode van dit onderzoek worden toegelicht en de resultaten worden besproken. Vervolgens zullen de resultaten worden vergeleken met de eerdere onderzoeken en ten slotte zal er antwoord worden gegeven op de hoofdvraag.

1.1 Theo van Gogh

'Ik belichaam van alles wat men niet behoort te wezen: politiek incorrect, blank, werkend voor een commercieel tv-station, dik, autochtoon, seksistisch en vooral niet overtuigd van de zegeningen van de veel bejubelde 'multiculturele samenleving. Bovendien geloof ik dat alleen vrije meningsuiting in de breedste zin des woords, dus inclusief het recht van discriminerende imams om hun vooroordeel uit te dragen, ons vrije burgers kan redden van de barbarij.' (Van Gogh, 2001)

Op de ochtend van 2 november 2004 werd Nederland opgeschrikt door de brute moord op Theo van Gogh. Op weg naar zijn werk in Amersdam-Oost, werd Van Gogh onder vuur genomen door een man die hem voorbij fietste. Hij werd daarna van dichtbij nogmaals beschoten en vervolgens werd zijn keel doorgesneden. Hij overleed ter plekke. De dader (Mohammed B.) werd al snel opgepakt en uiteindelijk veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. Theo van Gogh was een Nederlandse regisseur, scenarioschrijver, programmamaker, columnist en interviewer voor de televisie. Hij liet zijn mening graag horen op televisie, in zijn columns of in zijn films. Van Gogh vond dat hij alles mocht zeggen wat hij wilde. Hij was dan ook een groot voorstander van de vrijheid van meningsuiting en hij was niet bang om de grenzen daarvan op te zoeken. Hij verzette zich openlijk tegen de islamitische cultuur en stelde de falende multiculturele samenleving aan de orde. Hij beschuldigde de politiek ervan Nederland en de Nederlandse identiteit te laten vervallen ten gunste van allochtonen. Hij maakte zich grote zorgen over de invloed van de islam op de Nederlandse samenleving. Zijn zeer uitgesproken mening is hem uiteindelijk fataal geworden (Nelissen, 2006).

2. Discoursanalyse, nationale identiteit en de media.

Dit onderzoek gaat uit van een discoursanalyse om te onderzoeken op wat voor manier het Nederlanderschap wordt gearticuleerd in de berichtgeving na de moord op Theo van Gogh. Een discoursanalyse is zeer geschikt om dit onderwerp te onderzoeken, omdat de begrippen discours en nationale identiteit beiden constructivistisch van aard zijn. Identiteit wordt geconstrueerd in de sociale ruimte door interactie en in contrast tot anderen. Het is een dynamisch concept dat altijd onderhevig is aan de wetten van het sociale verkeer. Het Nederlanderschap komt dus tot stand in de sociale ruimte (WRR, 2007).

Een discours geeft het spreken van een groep op een bepaald niveau aan, waarmee de betreffende groep de werkelijkheid structureert. Die gestructureerde werkelijkheid is voortdurend aan verandering onderhevig en daarom is ook het begrip discours constructivistisch van aard (Hofman, 2011). Een discoursanalyse is onderzoek naar de manier waarop meningen en werkelijkheden discursief (in taal) gevormd worden. Een discoursanalyse kent vele vormen, maar in het algemeen is het gericht op het verkrijgen van kennis over a) hoe sociale werkelijkheden via discursieve praktijken geconstrueerd worden en b) hoe deze constructies het karakter kunnen krijgen van vanzelfsprekendheden (Hajer en Versteeg, 2005). In een discoursanalyse worden alle geschreven en gesproken teksten over een bepaald onderwerp bestudeerd om te ontdekken of er regelmaat gevonden kan worden in de manier waarop er over dat onderwerp gesproken wordt (Hajer en Versteeg, 2005). Men probeert te ontdekken hoe mensen, gebeurtenissen, problemen en oplossingen gecategoriseerd kunnen worden in het spreken of schrijven over een bepaald onderwerp. Als hier een bepaalde regelmaat in wordt gevonden, dan is er sprake van een dominant discours (Slegers, 2007).

Het dominante discours wordt voor een groot deel via de media beïnvloed. De boodschap die de media uitdraagt wordt door het gros van het publiek voor 'waar' aangenomen. Het discours wat betreft het Nederlanderschap dat door de media wordt uitgedragen, wordt dus ook door het publiek als waarheid aangenomen. Via de media kunnen leden van een natie een collectief gevoel ontwikkelen (Hofman, 2010). Deze samenhang tussen discours, nationale identiteit en de media is dus een zeer geschikt uitgangspunt om de berichtgeving van de media na de moord op Van Gogh te analyseren.

3. 'De' Nederlandse identiteit

In 1999 kreeg de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) de opdracht van het kabinet om te voorzien in een advies over de nationale identiteit. De Raad constateerde dat de nationale identiteit een moeilijk grijpbaar en complex begrip is. Nationale identiteit wordt gezien als het besef deel uit te maken van een volk of nationale samenleving. Dat besef leidt tot identificatie met die gemeenschap met specifieke kenmerken. Op basis van verschillende geraadpleegde bronnen constateerde de Raad dat de gevoelens van nationale identiteit in Nederland niet erg sterk zijn. Gevoelens van nationale identiteit zijn verbonden met in Nederland geboren zijn, met het spreken van de Nederlandse taal en met het delen van een gezamenlijke geschiedenis en van gemeenschappelijke symbolen (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 1999).

Het besef van een nationale identiteit wordt pas geactiveerd bij bijzondere gelegenheden, zoals herdenkingen, nationale evenementen en als de identiteit gevaar loopt. Het gaat om het gevoel deel uit te

maken van een eenheid die zich van andere eenheden onderscheidt. Pas in de tweede instantie zijn specifieke kenmerken aan de orde. Deze kenmerken van nationale identiteit zijn echter niet voor iedereen hetzelfde. Uit onderzoek van de Raad blijkt dat de Nederlandse identiteit niet alleen met taal, maar ook met een bepaalde manier van met elkaar omgaan verbonden is. De wijze waarop mensen de nationale identiteit invullen en de mate van verbondenheid en trots die daarmee gepaard gaat, verschilt per persoon. De hieraan toegekende betekenis varieert ook naar tijd en plaats. Gezien deze dynamiek is het volgens de Raad niet mogelijk om de kenmerken van de Nederlandse identiteit vast te stellen (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 1999).

3.1 Het Nederlandschap

Verscheidene wetenschappers hebben een poging gedaan om de Nederlandse identiteit en de geschiedenis ervan vast te stellen. Zo ook Rob van Ginkel. In één van zijn essays (Van Ginkel, 2001) onderscheidt hij de discoursen wat betreft het Nederlandschap door de jaren heen. Hij richt zich daarbij op het debat rondom de Nederlandse identiteit. Gedreven door vragen als 'wie zijn wij' en 'wat scheidt ons van andere naties', zijn er verschillende opvattingen wat betreft de Nederlandse cultuur en identiteit ontstaan. Die opvattingen zijn verbonden met de politieke, religieuze en regionale achtergronden. Van Ginkel stelt dat het concept van Nederlandschap daarom ver van ondubbelzinnig is. Verschillende groepen hebben echter hun eigen interpretatie van het Nederlandschap en daarom is er nooit een consensus bereikt over de nationale identiteit. Angst is echter een terugkerend onderwerp in het debat. Sinds intellectuelen einde achttiende eeuw begonnen met het karakteriseren van de Nederlandse identiteit, hebben ze al laten zien dat ze bang zijn voor invloeden van buitenaf (Van Ginkel, 2001).

Van Ginkel beschrijft in zijn artikel (2001) de geschiedenis van de Nederlandse identiteit. Vanaf het ontstaan van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in 1648 was er al een besef van de Nederlanders als een afgescheiden volk, maar dit besef was nog minimaal. Pas rond 1780 kwam Nederland als eenheidsstaat op de politieke agenda te staan en ontstond er een nationaal besef, wat was terug te zien in verschillende publicaties. In die publicaties draaide het vooral om de aard, morelen en gewoonten van de Nederlanders. In 1797 riep Willem Anthonie Ockerse al op tot restauratie van het Nederlandse nationale karakter. Er werden volgens hem teveel dingen van andere naties overgenomen. Deze oproep van Ockerse vormde de basis van de zorgen over de individuele waarden en aard van de nationale identiteit (Van Ginkel, 2001).

De creatie van het Koninkrijk der Verenigde Nederlanden in 1813 gaf een nieuwe impuls in de vorming van de nationale identiteit. In 1830 ontstond echter opnieuw een zoektocht naar de eigen identiteit, door de scheiding met België. Pas in 1848 kwam opnieuw het besef dat de Nederlandse cultuur essentieel verschilde van andere culturen. Midden negentiende eeuw was Nederland nog verdeeld in kleine regio's met hun eigen gebruiken. Door de ontwikkeling van infrastructuur, communicatie, taal, onderwijs enzovoorts, ontstond er een nationale cultuur met nationale feestdagen, monumenten en liedjes. Nadat Nederland begin twintigste eeuw verzuild raakte, was de nationale identiteit niet langer vanzelfsprekend. Iedere stroming had zijn eigen interpretatie van de Nederlandse geschiedenis en nationale identiteit (Van Ginkel, 2001).

In 1940 werden mensen gedwongen een positie in te nemen ten opzichte van de Nederlandse identiteit. Dit leidde tot een scheiding tussen twee groepen. De ene groep accepteerde de Duitse oorsprong

van Nederland en de andere groep stelde dat Nederland verschilde van Duitsland. Na de oorlog werd de essentie en de waarde van de Nederlandse individualiteit vooral benadrukt. Er werd niet alleen gereageerd op de Duitse invloeden op de Nederlandse cultuur door de bezetting, maar ook op de veramerikanisering van Nederland. In de jaren zestig en zeventig werd het beeld van het Nederlandschap meer verdeeld. In de vroege jaren tachtig kreeg de discussie een nieuwe impuls door het debat over etnische minderheden. Auteurs drukten hun angst uit over het verzwakken van de Nederlandse culturele identiteit. In de late jaren tachtig zagen mensen globalisatie en de Europese eenwording als een dreiging voor de Nederlandse individualiteit, taal, cultuur en identiteit. Een aantal intellectuelen (o.a. Paul Scheffer) hebben gepleit voor een nationaal bewustzijn en bescherming van de Nederlandse identiteit, in relatie met de aanwezigheid van etnische minderheden en de Europese eenwording (Van Ginkel, 2001).

Van Ginkel concludeert dat de discussie over de Nederlandse identiteit altijd wordt gevoed door enerzijds angst voor een afzwakking van de nationale identiteit door invloeden van buitenaf en anderzijds door angst voor dreigingen als consequentie van etnische differentiatie. Het debat wordt daardoor altijd geleid door de constructie van de grenzen tussen 'ons' en 'zij' en door culturele in- en uitsluiting (Van Ginkel, 2001).

Naast Van Ginkel heeft ook Fesunenko onderzoek gedaan naar de vraag wat de Nederlandse identiteit inhoudt (Fesunenko, 2010). Het doel van zijn kwalitatieve onderzoek is theorievorming wat betreft de nationale identiteit. Hiernaast kijkt hij ook naar hoe etnische culturele dreiging wordt ervaren, hoe de religieuze identiteit zich verhoudt tot de nationale identiteit en hoe de nationale identiteit wordt overgedragen op kinderen. In zijn onderzoek draait het om de perceptie van de nationale identiteit van de respondenten, hoe ze deze omschrijven en welke waarde ze er aan hechten. Uit zijn analyse van interviews blijkt dat veel Nederlanders moeite hebben met het definiëren van de Nederlandse nationale identiteit. Fesunenko heeft echter wel meerdere componenten van de nationale identiteit kunnen vaststellen. Allereerst hechten veel Nederlanders waarde aan de vrijheid van meningsuiting en ten tweede zijn de Nederlandse taal en vaderlandse geschiedenis belangrijke bouwstenen van de nationale identiteit. Verder blijkt dat veel Nederlanders die zich identificeren met Nederland, deze identificatie ook doorgeven aan hun kinderen. Ten slotte komt naar voren dat veel Nederlanders dreiging ervaren door de aanwezigheid van migranten in Nederland. Het gaat daarbij vooral om de aanpassing van niet-westerse migranten aan de Nederlandse normen en waarden en om de bedreiging van de vrijheid van meningsuiting (Fesunenko, 2010).

Irene Hofman heeft ook een poging gedaan om de Nederlandse nationale identiteit te expliciteren (Hofman, 2011). Zij gaat daarbij uit van het programma 'Nederland in New York' om te bekijken op welke manier er een discursieve vorm wordt gegeven aan de notie van het Nederlandschap. Zij stelt dat nationale identiteit een leeg begrip is en dat de media een discours vormen wat wordt uitgedragen naar het publiek om daarmee de nationale identiteit te construeren. Uit het onderzoek blijkt dat er in het programma een expliciete 'wij' wordt geformuleerd. Het Nederlandschap wordt geconstrueerd door terug te grijpen naar historische gebeurtenissen en het ontwerpen van een 'zij' om tot de positionering van een 'wij' te komen. De scheiding tussen 'wij' en 'zij' heeft als functie dat het Nederlandschap kan worden gezien als meer capabel dan de ander, waardoor de Nederlandse positie versterkt wordt. Het is kenmerkend dat de morele kwaliteiten van de Nederlanders superieur boven die van andere naties wordt gesteld. De analyse van Hofman toont aan dat de

invulling van het 'lege' concept identiteit, vooral gebeurd aan de hand van historische verhalen die steeds worden overgedragen (Hofman, 2011).

In de artikelen over het Nederlandschap van Van Ginkel (2001), Fesunenko (2010) en Hofman (2011) wordt niet uitgebreid stilgestaan bij de rol van de multiculturalisering in het debat over de Nederlandse nationale identiteit. In het licht van dit onderzoek is het van belang om hier wel speciale aandacht aan te geven, gezien het debat na de moord op Theo van Gogh vooral over de multiculturele samenleving ging, waarbij 'de' Nederlandse identiteit centraal stond. Het onderzoek van Slegers (2007) heeft wel betrekking op multiculturalisering en nationale identiteit. Slegers heeft onderzoek gedaan naar het verloop van de debatten over nationale identiteit en de multiculturele samenleving vanaf het jaar 2000. Ze heeft gebruikt gemaakt van bestaand sociaalwetenschappelijke literatuur over de politieke en publieke discussies over de multiculturele samenleving en nationale identiteit. De studie geeft weer hoe het dominante discours met multiculturalisme als ideaal met een 'milde' spreekstijl is veranderd naar een dominant discours waarin strenger wordende eisen van aanpassing steeds meer worden weergegeven met 'duidelijke' of zelfs 'harde' taal (Slegers, 2007).

In het artikel geeft Slegers (2007) eerst een overzicht van de debatten over dit onderwerp in de jaren zeventig, tachtig en negentig. In deze jaren is er sprake van een dominant discours op basis van de opvatting dat de belangen van de migranten tegemoet moeten worden gekomen. Het dominante discours bepaalt in die tijd dat er niet op een negatieve manier over de komst van migranten gesproken mag worden. Na het jaar 2000 raakt het discours waarin tolerantie ten opzichte van nieuwkomers en multiculturalisme als ideaal steeds meer op de achtergrond. Het nieuwe discours benadrukt het positieve van de Nederlandse samenleving en het negatieve van andere culturen. Aanpassing aan 'de' nationale identiteit komt steeds meer centraal te staan in het integratiebeleid. Discussie over het de Nederlandse identiteit leiden tot een idealistisch idee over de identiteit, dat wordt gezien als modern, westers, tolerant en individualistisch. De culturele diversiteit wordt zo beperkt mogelijk gehouden en allochtonen moeten de Nederlandse taal beheersen, zich aanpassen aan de Nederlandse normen en waarden en de wetten van de staat naleven (Slegers, 2007).

De religie van de allochtonen (voornamelijk de islam) wordt steeds meer als een probleem gezien na de aanslagen in New York (2001), Madrid (2004) en Londen (2005). Moslims moeten het daardoor steeds vaker ontgelden in de debatten over de multiculturele samenleving en de nationale identiteit. Daarmee is de focus op sociaaleconomische achterstanden (in de jaren zeventig) verschoven naar de culturele en religieuze verschillen die ervoor zorgen dat immigratie als een belemmering wordt gezien. De culturele verschillen en de islam worden als de grootste obstakels voor het slagen van de integratie van allochtonen in de samenleving gezien. Het steeds negatief benadrukken van de 'ander' tegenover 'de Nederlander', in termen van 'wij' en 'zij' komt herhaaldelijk terug in het dominante discours na het jaar 2000. De toon na 2000 is duidelijk harder en negatiever geworden. Er wordt steeds krachtiger gesproken over de problemen en fouten. Het dominante discours draagt een negatief beeld uit over de multiculturele samenleving en de aanwezigheid van mensen met een niet-westerse achtergrond (Slegers, 2007).

Eerder onderzoek naar het begrip Nederlandschap laat allereerst zien dat er geen consensus bereikt kan worden over de definitie van nationale identiteit, omdat het een dynamisch begrip is. Het besef van een nationale identiteit wordt pas geactiveerd als de identiteit gevaar loopt (Raad voor Maatschappelijke

Ontwikkeling, 1999). Wel kunnen de verschillende discoursen wat betreft het Nederlandschap door de jaren heen worden vastgesteld. Uit het onderzoek van Van Ginkel (2001) blijkt dat de discoursen wat betreft het Nederlandschap altijd worden gevoed door angst voor invloed van buitenaf en door angst voor de etnische differentiatie. In het debat over de nationale identiteit worden steeds de grenzen tussen 'ons' en 'zij' geconstrueerd. Fesunenko (2010) toont ook aan dat veel Nederlanders dreiging ervaren door de aanwezigheid van migranten. Daarbij wordt vooral dreiging gevoeld wat betreft de Nederlandse normen en waarden en met name de vrijheid van meningsuiting. Het onderzoek van Hofman (2011) laat, in overeenstemming met Van Ginkel, zien dat het Nederlandschap wordt geconstrueerd aan de hand van de positionering van 'zij' tegenover 'wij'. Dit is ook terug te zien in de studie van Slegers (2007) waaruit blijkt dat het dominante discours de steeds strengere eisen van aanpassing van de migranten uitdraagt en het negatief benadrukken van de 'ander' tegenover 'de Nederlander' steeds terugkeert.

In paragraaf 7 zal worden gekeken in hoeverre dit onderzoek overeenkomt met eerder onderzoek naar de Nederlandse identiteit en of het dominante discours dat na de moord op Van Gogh werd uitgedragen, in de geschiedenis van het Nederlandschap past.

3.2 Het Nederlandschap en Theo van Gogh

Farissi (2008) heeft al eerder onderzoek gedaan naar de beeldvorming met betrekking tot Nederland, Nederlanders, Holland en Hollanders met als één van de casussen de moord op Theo van Gogh. Hij heeft onderzocht welke kennisstructuren er uit artikelen in binnen- en buitenlandse dagbladen afgeleid worden in de periode 2002-2006 wanneer er gekeken wordt naar de combinatie van kernwoorden en structurele eigenschapwoorden. Er wordt daarbij ingegaan op het achterhalen van kennissystemen. Het onderzoek is uitgevoerd aan de hand van analyse van krantenartikelen uit dagbladen uit Nederland, Duitsland, Engeland, België en de Verenigde Staten. De artikelen die zijn geselecteerd, zijn verschenen naar aanleiding van de moord op Pim Fortuyn (2002), de moord op Theo van Gogh (2004), het Nederlandse 'nee' tegen de Europese grondwet (2005) en de mogelijke uitzetting van Ayaan Hirsi Ali (2006). Uit het onderzoek is gebleken dat de woorden Nederland en Nederlanders het meest gebruikt worden in combinatie met de kennisstructuren ruimdenkend en vredig. Het woord Holland wordt vooral gebruikt in combinatie met de kennisstructuur conflictueus. Verder bleek dat de kennisstructuren welvarend, ruimdenkend en conflictueus naar het land verwijzen, terwijl eigennuttig en vredig naar het volk verwijzen. Eigennuttig, vredig, ruimdenkend, conflictueus, welvarend, kosmopolitisch, immigratieland, vrij, tolerant, radicaal en multicultureel zijn dus de gevonden eigenschappen wat betreft de beeldvorming met betrekking tot Nederland (Farissi, 2008). Na analyse van de vier Nederlandse kranten zal worden gekeken in hoeverre dit onderzoek overeenkomt met dat van Farissi.

4. Mediaberichtgeving na een brute moord

Het grootste gedeelte van de Nederlandse bevolking heeft de moord op Theo van Gogh niet direct zien plaatsvinden. Zij zijn wat betreft hun informatie hierover dus afhankelijk van de berichtgeving van de media. De rol van de media in het construeren van de publieke opinie als gevolg van tragische gebeurtenissen is al veel onderzocht. Zo hebben Boomgaarden & De Vreese (2007) onderzoek gedaan naar de effecten van media op

anti-immigratie attitudes na de moord op Theo van Gogh. Daarbij hebben ze gekeken of de percepties wat betreft immigratie (na aanleiding van de berichtgeving in de media) langere tijd bleven bestaan. De resultaten laten zien dat een nationale crisis, zoals de moord op Theo van Gogh, een sterke impact heeft op de mening van de respondent. Daarnaast is gebleken dat na de moord de anti-immigratie attitudes van de respondenten waren verhoogd. Dit suggereert dat het incident een impact had op de perceptie van immigranten en hun religie als een bedreiging van de nationale cultuur en veiligheid. Vervolgens bleek dat respondenten die direct na de moord het nieuws (met angst verhogende berichtgeving) hadden gevolgd, een meer uitgesproken mening hadden over de dreiging van immigranten (Boomgaarden & De Vreese, 2007).

Atteveldt, Ruigrok en Kleinnijenhuis (2005) hebben onderzoek gedaan naar de framing in de berichtgeving wat betreft immigratie, islam en terrorisme in Nederland. Ze hebben daarvoor artikelen verzameld van Nederlandse kranten van de periode van januari 2000 tot september 2005, waarin minimaal één van de concepten (of synoniemen ervan) voorkomen. Uit hun analyse blijkt dat er vier pieken zijn wat betreft het aantal keer dat immigratie, islam en terrorisme in de artikelen worden genoemd. Dit zijn de data van de aanslagen in New York, Madrid en Londen en de moord op Theo van Gogh. De drie terroristische aanslagen gaven vooral een piek wat betreft het onderwerp terrorisme en een kleinere piek in de aandacht voor de islam. De moord op Theo van Gogh daarentegen, zorgde vooral voor een verhoging in de aandacht voor de islam. De islam werd daarnaast sterk geassocieerd met terrorisme en migranten. Er is echter geen direct verband gevonden tussen de islam en migranten met terrorisme (Atteveldt, Ruigrok en Kleinnijenhuis, 2005).

Hajer en Mausen (2004) hebben de discussie na de moord op Theo van Gogh onderzocht. Ze onderscheiden drie belangrijke frames in de discussie. Allereerst wordt de moord van Theo van Gogh na de eerste schok ingekaderd als een aanslag op de vrijheid van meningsuiting. Men richt al hun woede en onmacht op de tegenstanders van het vrije woord. Ten tweede wordt de oorlog aan de terreur verklaard. De beelden van oorlog en terreur benadrukken dat het tijd is voor actie en dat de tijd van praten voorbij is. Door termen als oorlog en terreur aan andere onderwerpen zoals Marokkaanse jongeren te koppelen, wordt een volgens Hajer en Mausen een politiek-maatschappelijke crisis gecreëerd. Ten derde wordt de moord van Theo van Gogh ingekaderd als het falen van het Nederlandse immigratiebeleid. Er wordt gesuggereerd dat het beleid wat betreft multiculturalisme moet worden omgebouwd naar een beleid dat is gebaseerd op eisen waaraan de immigranten zich moeten aanpassen. Hajer en Mausen stellen dat het probleem met deze drie frames is, dat er twee thema's worden samengevoegd die gescheiden hadden moeten blijven. De gehanteerde taal wat betreft de thema's terreurbestrijding en integratie is volgens hen medeverantwoordelijk voor een geweldspiraal. De inkaderring van de discussie na de moord op Van Gogh is een inbreuk op de principes van de democratische rechtsstaat (Hajer en Mausen, 2004).

Aan de hand van reportages en opinieartikelen uit Nederlandse, Vlaamse, Duitse, Engelse en Amerikaanse kwaliteitskranten en tabloids heeft Langelaar (2008) geprobeerd de categorisering met betrekking tot Nederland en de Nederlander(s) in binnen- en buitenlandse kranten in kaart te brengen. Ze heeft daarvoor artikelen geanalyseerd die zijn verschenen naar aanleiding van de moord op Pim Fortuyn (2002), de moord op Theo van Gogh (2004), het Nederlandse 'nee' tegen de Europese grondwet (2005) en de mogelijke uitzetting van Ayaan Hirsi Ali (2006). De geselecteerde artikelen bevatten een bewering over

Nederland of de Nederlander(s). Na analyse van de artikelen blijkt dat in alle Nederlandse, Vlaamse, Duitse, Engelse en Amerikaanse kranten over tolerantie met betrekking tot Nederland en Nederlander(s) wordt gesproken. Er wordt geschreven dat de tolerantie aan het veranderen is, of dat tolerantie niet langer bestaat. Daarnaast schrijven de kranten (met uitzondering van de Amerikaanse) over de onschuld van Nederland. Na de moorden zou Nederland niet langer onschuldig zijn. Daarnaast wordt geschreven over de nuchterheid en verdraagzaamheid van Nederland en dat dit gevaar loopt na de moorden. Ten slotte wordt in alle kranten geschreven over de vrijheid van Nederland. In de jaren 2002 en 2004 wordt aanzienlijk meer geschreven over Nederland en de Nederlander(s). Deze artikelen gaan vooral over tolerantie, fatsoen, onschuld en verdraagzaamheid. In de kwaliteitskranten wordt daarnaast gesproken over intolerantie, vrijheid, openheid en onschuld. In de tabloids wordt vooral over de verdraagzaamheid van Nederland geschreven (Langelaar, 2008).

Na de moord op Theo van Gogh werd de media hevig bekritiseerd door onder andere de politiek, omdat zij zouden inspelen op de angstgevoelens en de gevolgen van de moord te zwaar zouden aanzetten. Van Lier (2004) onderzoekt of deze kritiek terecht is en of er verschillen zijn tussen 'populaire dagbladen' en 'kwaliteitsdagbladen'. Aan de hand van een kwantitatieve inhoudsanalyse van artikelen uit vier verschillende kranten (Telegraaf, AD, Volkskrant en NRC Handelsblad) wordt de invulling van de berichtgeving na de moord op Theo van Gogh geanalyseerd. De Telegraaf en het Algemeen Dagblad vallen onder de 'populaire' dagbladen en het NRC Handelsblad en de Volkskrant onder 'kwaliteitskranten'. De kranten hebben op verschillende manieren bericht na de moord op Theo van Gogh. De Telegraaf had de meest sensationele berichtgeving, met woorden als 'laffe', 'weezinwekkende', 'gruwelijke' en 'beestachtige'. Algemeen Dagblad berichtte iets minder sensationeel, de Volkskrant heeft bijna niet sensationeel bericht en het NRC berichtte het minst sensationeel (gebruikte termen als 'schokkend', 'tragisch' en 'laf'). Hiernaast wordt in alle kranten het verband gelegd met islamitisch gedachtegoed of een verband met de vrijheid van meningsuiting. In de Telegraaf komt het verband met terrorisme het vaakst voor. Hierna komt NRC met relatief veel aandacht voor radicalen en terrorisme. In alle kranten komt Job Cohen het meest voor van alle betrokken personen (in de Telegraaf het meest, net als Geert Wilders). In de Volkskrant krijgt Hirsi Ali, dhr. Zaari en de El Tawheed moskee met name aandacht, Pim Fortuyn in het Algemeen Dagblad en in het NRC vooral de AIVD (Van Lier, 2004).

Pantti en Van Zoonen (2006) hebben de berichtgeving van de moorden op Van Gogh en Fortuyn ook geanalyseerd. Ze hebben een empirische analyse van de berichtgeving van de kranten wat betreft de publieke emoties na de moord op Theo van Gogh uitgevoerd. Daarbij hebben ze zich vooral gericht op de plaats van emoties in deze berichtgeving. Er is gekeken naar welke en wiens emoties werden gerapporteerd. Naar aanleiding van de analyse is het mogelijk om drie discoursen te onderscheiden wat betreft de uiting van publieke emoties na de moorden op Fortuyn en Van Gogh. Allereerst is er het discours van terughoudendheid en solidariteit. Afschuw en verbijstering zijn de gevoelens die worden geuit, waarmee het medeleven en de condoleances voor de familie worden uitgedrukt. Daarnaast is dit meteen een oproep van politici naar het volk om zich terughoudend en solidair op te stellen. Ten tweede is er een discours van boosheid. Er wordt vooral woede en wraakgevoel geuit. Deze boosheid is vooral gericht op bepaalde politici, moslims, immigranten en de media. Het derde discours wat kan worden onderscheiden, is dat van shock. In dit discours worden vooral ongeloof en ontzetting uitgedrukt door familie en vrienden, bn'ers en leden van het volk. Er is sprake van shock

en droefheid over wat ondenkbaar leek. Pantti en Van Zoonen claimen dat de moorden op Fortuyn en Van Gogh van grote invloed zijn geweest op de betekenis van het Nederlands zijn, vooral met betrekking op de tolerantie van de Nederlander. Het meest duidelijke effect van de moorden was dat er krachtige emoties geuit werden, die motiveerde tot bepaalde acties en deze rechtvaardigden (Pantti en Van Zoonen, 2006).

Ten slotte is de berichtgeving na de moord op Theo van Gogh ook onderzocht door Hajer en Uitermark (2008). Zij onderzochten de effecten van de moord met betrekking tot de islam. Ze hebben gekeken hoe(vaak) er in de vier maanden voor en de vier maanden na de moord onder andere over Marokkaanse en islamitische jongeren werd geschreven in zes landelijke dagbladen. Zij hebben daarbij de eerste maand na de moord op Theo van Gogh niet geanalyseerd, omdat ze verwachtten dat de verslaggeving in die periode 'intens' en 'onsamenhangend' was. Uit het onderzoek bleek dat moslims na de moord vier keer zo vaak onderwerp waren in de krantenartikelen als voor de moord. Ze worden geassocieerd met radicalisering, waarover de zorgen toenemen. Het aantal artikelen over radicalisering vervijfvoudigde. Hajer en Uitermark concluderen dat de angst voor de aanwezigheid van moslims (vooral Marokkaanse moslims) in Nederland is toegenomen na de moord op Theo van Gogh en dat men de opvatting er op na houdt dat de islamitische identiteit en de Nederlandse identiteit niet samengaan. Ten slotte wordt er veel gesproken over de radicalisering van moslims, maar de oorzaken daarvoor worden niet gezocht in het geloof opzich (Hajer en Uitermark, 2008).

Eerder onderzoek naar de berichtgeving van de media na de moord op Theo van Gogh laat allereerst zien dat een nationale crisis, zoals de moord op Theo van Gogh, een sterke impact heeft op de mening van de respondent. Na de moord waren de anti-immigratie attitudes van de respondenten verhoogd (Boomgaarden en De Vreese, 2007). Daarnaast zorgde de moord ook voor een verhoging in de aandacht voor de islam. De islam werd sterk geassocieerd met terrorisme en migranten (Atteveldt, Ruigrok en Kleinnijenhuis, 2005). Vervolgens wordt de moord op drie manieren ingekaderd. Allereerst wordt de moord van Theo van Gogh na de eerste schok ingekaderd als een aanslag op de vrijheid van meningsuiting. Ten tweede wordt de oorlog aan de terreur verklaard en ten derde wordt de moord van Theo van Gogh ingekaderd als het falen van het Nederlandse immigratiebeleid (Hajer en Mausen, 2004). Uit het onderzoek van Langelaar (2008) blijkt dat er wordt geschreven dat de tolerantie aan het veranderen is, of dat tolerantie niet langer bestaat. En dat Nederland niet langer onschuldig zou zijn na de moorden. Daarnaast wordt geschreven over de nuchterheid en verdraagzaamheid van Nederland en dat deze gevaar lopen na de moorden. Verder wordt in alle kranten geschreven over de vrijheid van Nederland (Langelaar, 2008).

Hiernaast wordt in alle kranten het verband gelegd met islamitisch gedachtegoed of met de vrijheid van meningsuiting (Van Lier, 2004). Pantti en Van Zoonen (2006) onderscheiden drie discoursen binnen de media na de moord op Theo van Gogh. Allereerst is er het discours van terughoudendheid en solidariteit. Ten tweede is er een discours van boosheid. Er wordt vooral woede en wraakgevoel geuit. Ten derde kan het discours van shock worden onderscheiden. In dit discours worden vooral ongeloof en ontzetting (Pantti en Van Zoonen, 2006). Ten slotte concluderen Hajer en Uitermark (2008) dat de angst voor de aanwezigheid van moslims (vooral Marokkaanse moslims) in Nederland is toegenomen na de moord op Theo van Gogh en dat men de opvatting er op na houdt dat de islamitische identiteit en de Nederlandse identiteit niet samengaan (Hajer en Uitermark, 2008). Na analyse van de berichtgeving van de geschreven media direct na de moord op

Theo van Gogh, zal worden gekeken hoe de resultaten van dit onderzoek overeenkomen met, of verschillen van eerder onderzoek. Op deze manier zal worden aangetoond in hoeverre dit onderzoek eerder onderzoek aanvult, of nieuwe inzichten voortbrengt.

5. Methode

5.1 Onderzoeksmateriaal

Aan de hand van een tekstanalyse zal de berichtgeving over de moord van Theo van Gogh van vier kranten worden geanalyseerd. Dit betreft het NRC Handelsblad, de Volkskrant, het Algemeen Dagblad en de Telegraaf (Pantti & van Zoonen, 2006; Farissi, 2008; Atteveldt, Ruigrok & Kleinnijenhuis, 2006; Langelaar, 2008; Van Lier, 2004). De eerste twee worden gezien als kwaliteitskranten en de laatste twee als de meest populaire kranten, in termen van oplage en stijl (Van Lier, 2004). Door deze kranten te analyseren zal een zo divers en compleet mogelijk beeld worden gevormd over hoe het Nederlandschap door de media werd geconstrueerd, in de beperkte tijd voor dit onderzoek. Er zullen artikelen worden geanalyseerd die zijn verschenen vanaf 2 november 2004 tot en met 9 november 2004. In dit onderzoek ligt de nadruk alleen op de week direct na de moord, omdat wordt verwacht dat die periode 'intens' en vooral 'onsamenhangend' is (Uitermark en Hajer, 2005). Daarnaast heeft mediaonderzoek aangetoond dat de eerste berichtgeving de latere berichtgeving bepaald en vormgeeft (Pantti en Van Zoonen, 2006). De artikelen zullen verzameld worden via Lexis-Nexis (Pantti en Van Zoonen, 2006) en daarbij zal voor de artikelen op de betreffende data, de zoekopdracht 'Theo van Gogh' gebruikt worden. Naar verwachting zullen alle artikelen wat betreft de moord op Van Gogh met deze zoekopdracht kunnen worden verzameld. Daarbij wordt een maximum van 50 artikelen per krant gesteld en wordt het beeld bij de tekst niet geanalyseerd, gezien de korte tijd voor het onderzoek.

5.2 Analyse

Op systematische wijze worden de gevonden artikelen geanalyseerd en geïnterpreteerd. Allereerst zal worden gekeken hoe vaak woorden als 'Nederland' en 'Nederlander' expliciet in de artikelen worden gebruikt. Dit zal worden geanalyseerd aan de hand van het woord 'Nederland'. Met deze zoekterm zullen alle woorden wat betreft Nederland, zoals Nederlandse nationaliteit, Nederlands, Nederlandschap etcetera worden meegenomen. Daarna worden in de artikelen kernwoorden geselecteerd die impliciet betrekking hebben tot het Nederlandschap. Deze lijst met kernwoorden (Figuur 1) komt van Langelaar (2008). Langelaar heeft onderzoek gedaan naar de vraag of de categorisering in binnen- en buitenlandse kwaliteitskranten en tabloids met betrekking tot Nederland en Nederlanders vanaf de moord op Pim Fortuyn aan verandering onderhevig zijn. Na analyse van haar corpus is zij tot een lijst met kernwoorden met betrekking tot Nederland en Nederlanders gekomen. Deze lijst met kernwoorden is zeer geschikt voor de analyse van het Nederlandschap in dit onderzoek. Het selecteren van deze kernwoorden in de gevonden artikelen moet bijdragen aan het in kaart brengen van het discours wat betreft het Nederlandschap in een multiculturele samenleving. Per artikel zal worden bijgehouden welke woorden erin in voorkomen en hoe vaak dat gebeurt. Op die manier kan worden vastgesteld waar de focus op ligt en wat er buiten de discussie blijft. Zo kan

antwoord gegeven worden op de eerste deelvraag: ‘Welke woorden worden gebruikt om het Nederlandschap als identiteit te construeren na de moord op Theo van Gogh?’. Aan de hand van de volgende kernwoorden zal worden vastgesteld met welke woorden er over het Nederlandschap in een multiculturele samenleving wordt gesproken in het betreffende artikel:

Figuur 1. Kernwoorden		
(geen) immigratieland	Exportland	Open
(was) ideaal kustland	Fatsoenlijk	Radicaal
(was) liberaal immigratieland	Gek	Redelijk
(was) multicultureel	Gematigd	Rustig
(was) onschuldig	Haatdragend	Sociaal
(was) vreedzaam	Intolerant	Tolerant
Baanbreker	Klein	Verdraagzaam
Beperkte tolerantie	Liberaal	Verstandig
Consensus	Medemenselijk	Vredig
Conservatief	Modelstaat	Vreedzaam
Cult. Gescheiden samenl.	Multicultureel	Vredelievend
Democratisch	Nuchter	Vrij
Eerlijk	Onfatsoenlijk	Vrijheid van meningsuiting
Egalitair	Onredelijk	Welgeordend
Etnisch homogeen	Ontspannen	Westers
Europees	Onverdraagzaam	Ziek land

Niet alleen is de inhoud van het debat over nationale identiteit (de multiculturele samenleving en aanverwante onderwerpen) van belang, maar ook de toon en het vocabulaire waar gebruik van wordt gemaakt. Om te onderscheiden in wat voor context (wat betreft de toon en vocabulaire) de kernwoorden in de artikelen zijn geplaatst, zal worden geanalyseerd welke sfeerwoorden er in het stuk worden gebruikt (zie Figuur 2). Door dit te analyseren kan worden achterhaalt hoe sociale werkelijkheden (sociale identiteiten en sociale verhoudingen) via de media worden geconstrueerd. Ook nu zal per artikel worden bijgehouden welke woorden erin in voorkomen en hoe vaak dat gebeurt. De lijst met sfeerwoorden is samengesteld door Van Lier (2004). Van Lier heeft aan de hand van een kwantitatieve inhoudsanalyse van artikelen uit vier kranten (Telegraaf, AD, Volkskrant en NRC Handelsblad) onderzocht hoe er invulling wordt gegeven aan de berichtgeving na de moord op Theo van Gogh. Na analyse is Van Lier onder andere tot de lijst met sfeerwoorden gekomen.

Figuur 2. Sfeerwoorden		
laffe	beestachtige	koelbloedige
keiharde	gewetenloze	barbaarse
schokkende	weezinwekkende	bizarre
tragische	afschuwelijke	rituele
waaninnige	monsterlijke	haatvolle
huiveringwekkende	lugubere	moordlustige
gruwelijke	verschrikkelijke	ernstige
lafhartige	angstaanjagende	

Naast deze kernwoorden wat betreft het Nederlandschap en de sfeerwoorden is ook het woord ‘islam’ meegenomen in de analyse. Atteveldt, Ruigrok en Kleinnijenhuis (2005) stellen dat er na de moord op Theo van

Gogh een verhoogde aandacht was voor de islam. Ik acht het daarom van belang om dit woord ook mee te nemen in de analyse. Omdat dit woord niet tot de kernwoorden van de Nederlandse identiteit of de sfeerwoorden behoort, is dit woord los meegenomen in de analyse. Ook hiervan is geteld hoe vaak het in de artikelen wordt gebruikt.

Om de tweede deelvraag te beantwoorden ('Wie waren de belangrijkste deelnemers in de discussie over nationale identiteiten en de multiculturele samenleving en over wie werd er gesproken?') wordt opnieuw gebruik gemaakt van categorieën die zijn opgesteld door Van Lier (2004). Van Lier heeft ook een lijst opgesteld van personen die op één of andere manier betrokken zijn bij de moord op Theo van Gogh (Figuur 3). Per artikel zal worden bijgehouden wie er genoemd worden, aan het woord komen of over wie er gesproken wordt. Op die manier kan worden vastgesteld wie er deelnamen aan de discussie over de moord op Van Gogh en ook over wie er gesproken werd.

Figuur 3. Betrokken personen		
cohen	samir a.	holman
hirsi ali	de wit	bos
fortuyn	verhagen	om
AIVD	aboutaleb	boujoufi
donner	el tawheed	halsema
remkes	kabinet	marokkanen
wilders	dittrich	zaari
balkenende	welten	beatrice
van aartsen	al qaeda	Plasman
verdonk	de winter	terroristen
allochtonen	autochtonen	autoriteiten

Na het vaststellen van de woorden met betrekking tot het Nederlandschap, de sfeerwoorden en de personen in de artikelen, zullen de resultaten van de verschillende kranten met elkaar vergeleken worden, om antwoord te geven op de derde deelvraag: 'Zijn er verschillen in de berichtgeving van de vier kranten?'

Aan de hand van deze tekstanalyse zal ik de manier waarop er over het Nederlandschap in de multiculturele samenleving wordt gesproken kunnen beschrijven. Na de analyse heb ik per artikel vastgesteld welke woorden er worden gebruikt om de nationale identiteit te construeren, in welke context deze woorden staan en welke personen dominant aanwezig zijn. Wanneer ik deze informatie samenvoeg kan ik het/de dominante discours(en) wat betreft de nationale identiteit in een multiculturele samenleving vaststellen, dat door de geschreven media wordt uitgedragen na de moord op Van Gogh.

6. Resultaten

In deze paragraaf zullen de resultaten van de discoursanalyse van het Nederlandschap als identiteit in de geschreven media na de moord op Theo van Gogh per deelvraag worden besproken. Uiteindelijk zijn er 197 artikelen met betrekking tot de moord op Theo van Gogh geselecteerd en geanalyseerd uit de periode van 2 november 2004 tot 9 november 2004. Ieder artikel is apart geanalyseerd, maar de resultaten zijn per krant weergegeven (i.v.m. het zeer grote aantal pagina's). Het overzicht van de resultaten is te vinden in Bijlage 1.

6.1 Inhoud debat nationale identiteit

Om de inhoud van debat wat betreft het Nederlandschap vast te stellen, werd de volgende deelvraag gesteld: 'Welke woorden worden gebruikt om het Nederlandschap als identiteit te construeren na de moord op Theo van Gogh?'. Allereerst zullen de kernwoorden die zeer frequent voorkwamen (meer dan 50 keer) worden weergegeven. Deze woorden zijn in Figuur 4 te zien. Opvallend is dat de woorden Nederland en Islam in ieder artikel minimaal twee keer voorkomen. Daarnaast worden de woorden radicaal en vrijheid van meningsuiting in meer dan de helft van de artikelen gebruikt. Verder komen de woorden democratisch, haatdragend en vrij ook zeer regelmatig voor.

Woord	Aantal
Nederland	486
Islam	360
Democratisch	76
Haatdragend	51
Radicaal	135
Vrij	91
Vrijheid van meningsuiting	140

In Figuur 5 zijn de kernwoorden weergegeven die redelijk frequent voorkwamen (20-50 keer). De woorden klein, open, sociaal en tolerant kwamen in bijna een kwart van de artikelen voor. De woorden Europees, gek, multicultureel en westers, kwamen in ongeveer tien procent van de artikelen voor. Het is opvallend dat de woorden tolerant en multicultureel zo weinig voorkomen. Wat verder nog opvalt wat betreft de kernwoorden, is dat woorden als immigratieland, onschuldig, vreedzaam, beperkte tolerantie, nuchter, vreedzaam, verdraagzaam, redelijk en rustig maar weinig voorkomen in de artikelen na de dood van Theo van Gogh.

Woord	Aantal
Europees	26
Gek	24
Klein	46
Multicultureel	23
Open	31
Sociaal	35
Tolerant	33
Westers	24

Om te onderscheiden in wat voor context de kernwoorden in de artikelen zijn geplaatst, is er ook geanalyseerd welke sfeerwoorden er in het stuk worden gebruikt. In Figuur 6 zijn de sfeerwoorden weergegeven die redelijk frequent (20-50 keer) voorkwamen. Uit Figuur 6 blijkt dat de woorden keiharde, afschuwelijke, angstaanjagende, ernstige en haatvolle in bijna een kwart van de artikelen voorkwamen. De woorden laffe, schokkende, gruwelijke en verschrikkelijke werden in mindere mate gebruikt. Zij kwamen in ongeveer tien procent van de artikelen voor.

Figuur 6. Sfeerwoorden die redelijk frequent voorkwamen.	
laffe	20
keiharde	36
schokkende	26
gruwelijke	20
afschuwelijke	32
verschrikkelijke	23
angstaanjagende	31
haatvolle	50
ernstige	28

Om deelvraag twee 'Wie waren de belangrijkste deelnemers in de discussie over nationale identiteiten en de multiculturele samenleving en over wie werd er gesproken?', te beantwoorden is per artikel vastgesteld welke personen er in voor kwamen en over wie er werd gesproken. De resultaten van deze analyse zijn te zien in Figuur 7. In deze tabel zijn de personen weergegeven die zeer frequent (meer dan 50 keer) voorkwamen. Wat het meeste opvalt, is dat Marokkanen in alle artikelen minimaal één keer worden genoemd. Daarnaast wordt in komen Job Cohen, Hirsi Ali, Pim Fortuyn en de AIVD in meer dan de helft van de artikelen voor. Ten slotte komen Piet Hein Donner, Johan Remkes en terroristen in bijna de helft van de artikelen voor. Het woord allochtonen wordt in een kwart van de artikelen genoemd.

Figuur 7. Personen die zeer frequent voorkwamen.	
cohen	93
hirsi ali	127
fortuyn	105
AIVD	109
donner	78
remkes	78
allochtonen	52
kabinet	68
Marokkanen	210
terroristen	83

In Figuur 8 zijn de personen weergegeven die redelijk frequent (20-50 keer) voorkwamen in de artikelen na de moord op Theo van Gogh. Geert Wilders en Jan-Peter Balkenende komen in bijna een kwart van alle artikelen voor. Daarnaast worden de rest van de personen in ongeveer tien procent van de artikelen genoemd.

Figuur 8. Personen die redelijk frequent voorkwamen.	
wilders	41
balkenende	39
van aartsen	31
verdonk	25
samir a.	35
aboutaleb	24
el tawheed	26
bos	24

Ten slotte zijn de resultaten van de analyses wat betreft het Nederlandschap per krant met elkaar vergeleken. Deze analyse geeft het antwoord op deelvraag drie: 'Zijn er verschillen in de berichtgeving van de vier kranten?'. In Figuur 9 zijn de grootste verschillen tussen de kranten weergegeven.

Figuur 9. Verschillen tussen de kranten					
Woord	AD	Telegraaf	NRC	Volkscrant	Totaal
Nederland	100	80	182	124	486
Islam	62	68	152	78	360
Democratisch	17	5	36	18	76
Europees	0	0	25	1	26
Haatdragend	15	7	19	10	51
Radicaal	12	22	65	36	135
Sociaal	3	6	22	4	35
Tolerant	4	5	15	9	33
Vrij	21	16	38	16	91
Vrijheid van meningsuiting	39	11	65	25	140
Sfeerwoord					
keiharde	16	5	3	12	36
schokkende	1	2	8	15	26
angstaanjagende	15	0	16	0	31
haatvolle	14	7	19	10	50
ernstige	5	3	10	10	28
Betrokken personen					
donner	14	6	20	38	78
remkes	15	3	26	34	78
wilders	4	8	16	13	41
allochtonen	26	3	15	8	52
samir a.	1	14	19	1	35
aboutaleb	0	6	11	7	24
el tawheed	0	14	7	15	26
al qaeda	0	7	0	0	7
autochtonen	8	0	10	0	18
bos	2	3	2	17	24
marokkanen	59	12	85	54	210
terroristen	10	10	33	30	83
autoriteiten	0	0	10	7	17

Wat opvalt bij het Algemeen Dagblad, is dat zij allereerst veel spreken over het vrije karakter van Nederland en over de vrijheid van meningsuiting. Verder komen het woord angstaanjagend en haatdragend veel voor. Daarnaast komt het woord keiharde het meest voor in het AD. Bovendien spreken zij veel over autochtonen en Marokkanen en komt het woord allochtonen zelfs het meest voor in vergelijking met de andere kranten. Verder is opvallend dat het woord Europees en aboutaleb, el tawheed en al qaeda niet voorkomen in de

artikelen uit het AD. De woorden sociaal, tolerant, schokkend, ernstig, radicaal en terroristen komen het minst voor in deze krant.

Na vergelijking van de kranten is verder gebleken dat in de Telegraaf als enige de terreurgroep Al Qaeda wordt genoemd. Daarnaast hebben zij het ook veel over Samir A. en de El Tawheed moskee. Verder valt op dat zij de woorden sociaal, islam en tolerant en Wilders maar weinig gebruiken in de artikelen. Bovendien wordt er in de Telegraaf het minst over democratie en de vrijheid van meningsuiting gesproken. Wat het meest opvalt aan de artikelen van de Telegraaf is dat zij niet spreken over autochtonen of Europa en dat zij het minst spreken over allochtonen, Marokkanen en terroristen.

Na analyse van de krantenartikelen is gebleken dat er in het NRC Handelsblad het meeste is geschreven over het Nederlandschap. Woorden als Nederland, islam, democratie, Europese, haatdragend, radicaal, sociaal, tolerant, vrij en vrijheid van meningsuiting komen het meeste voor in deze artikelen. Daarnaast worden er ook de meeste sfeerwoorden gebruikt (zoals angstaanjagend, haatvolle en ernstig). Verder wordt in de artikelen van het NRC ook het meest gesproken over autochtonen, Marokkanen, terroristen en de autoriteiten. Ook komen Donner, Remkes, Wilders, Samir A en Aboutaleb het meeste voor in deze artikelen. Ten slotte wordt er veel geschreven over allochtonen. Het enige woord dat maar weinig voorkomt in het NRC is keiharde en daarnaast komen El Tawheed en Al Qaeda ook maar weinig voor.

In de artikelen van de Volkskrant wordt veel gebruik gemaakt van woorden als democratisch, radicaal, tolerant, keiharde, schokkend en ernstige. Wat betreft de personen worden Donner, El Tawheed en Bos het meest aangehaald ten opzichte van de andere kranten. Daarnaast wordt er veel over Marokkanen en terroristen gesproken. Verder wordt er redelijk veel gesproken over vrij zijn en de vrijheid van meningsuiting. Ook werd er niet over Europa, autochtonen of Al Qaeda gesproken.

Het Algemeen Dagblad, Het NRC Handelsblad en de Volkskrant komen het meest overeen wat betreft het spreken over het vrije karakter van Nederland, de vrijheid van meningsuiting, allochtonen, tolerant, Marokkanen, allochtonen, autochtonen en terroristen. In het NRC wordt het meest over het Nederlandschap in de multiculturele samenleving gesproken en in de Telegraaf het minst, zij verschillen dan ook het meest wat betreft inhoud van de berichtgeving.

7. Discussie

In deze paragraaf zal worden gekeken in welke mate dit onderzoek overeenkomt met, of verschilt van eerder onderzoek. Dit is van belang, omdat dit inzicht geeft in hoeverre dit onderzoek eerder onderzoek aanvult, of juist nieuwe inzichten voortbrengt. In dit onderzoek is voor het eerst onderzoek naar het Nederlandschap en onderzoek naar de berichtgeving na de moord op Van Gogh gecombineerd. Het is dus interessant om te kijken of de resultaten van deze eerdere studies hetzelfde blijven, nadat beide onderwerpen zijn gecombineerd in een discoursanalyse. Daarnaast is de periode direct na de moord nog niet eerder onderzocht. Het is dus ook interessant om te kijken of er een verschil is tussen de berichtgeving direct na de moord en de tijd erna.

Na de tekstanalyse van de berichtgeving over de moord van Theo van Gogh is gebleken dat de resultaten in hoge mate overeenkomen met eerder onderzoek. Onderzoek van Van Ginkel (2001), Fesunenko (2010), Hofman (2011) en Slegers (2007) liet zien dat de discourses wat betreft het Nederlandschap altijd

worden gevoed door angst voor invloed van buitenaf en door angst voor de etnische differentiatie. In het dominante discours over de nationale identiteit worden steeds de grenzen tussen 'ons' en 'zij' geconstrueerd en keert het negatief benadrukken van de 'ander' tegenover 'de Nederlander' steeds terug. In dit onderzoek is gebleken dat de berichtgeving na de moord op Theo van Gogh veel woorden bevat die betrekking hebben op het Nederlandschap. Het woord Nederland komt in ieder artikel minimaal twee keer voor. Daarnaast is er te zien dat ook hier grenzen worden getrokken tussen 'ons' en 'zij'. In ieder artikel komt het woord islam, minimaal twee keer voor en Marokkanen minimaal één keer. Daarnaast komt het woord allochtonen in een kwart van de artikelen voor. De scheiding tussen 'ons' (Nederlanders) en 'zij' (Marokkanen en allochtonen) is dus ook zeer duidelijk terug te zien in dit onderzoek.

Daarnaast is aangetoond dat veel Nederlanders dreiging ervaren van de aanwezigheid van migranten (Fesunenکو, 2012). Ook dit resultaat is terug te zien in dit onderzoek. Naast het feit dat Marokkanen en de islam in ieder artikel wordt benoemd en het woord allochtonen ook veel terug is te zien, komen ook de woorden radicaal en haatdragend zeer regelmatig voor. Daarbij wordt het woord terroristen in bijna de helft van de artikelen benoemd. Hieruit is dus op te maken dat er na de moord op Theo van Gogh in grote mate is geschreven over de dreiging van de aanwezigheid van anderen, met name voor terroristen en 'anderen' met radicale ideeën.

Uit eerder onderzoek naar het Nederlandschap na de moord op Theo van Gogh (Farassi, 2008) is gebleken dat de woorden Nederland en Nederlanders vooral worden gebruikt in combinatie met ruimdenkend, vredig en conflictueus. De eigenschappen die vooral benoemd werden, waren eigennuttig, vredig, ruimdenkend, conflictueus, welvarend, kosmopolitisch, immigratieland, vrij, tolerant, radicaal en multicultureel. Dit onderzoek vertoont enige overeenkomst met het onderzoek van Farassi. Ook uit dit onderzoek blijkt dat de woorden radicaal en vrij veelvuldig voorkomen in de berichtgeving na de moord op Van Gogh. Opvallend is echter dat de woorden tolerant, multicultureel immigratieland, onschuldig, vreedzaam, beperkte tolerantie, nuchter, vreedzaam, verdraagzaam, redelijk en rustig in tegenstelling tot Farassi in dit onderzoek niet veel voorkomen. Dit grote verschil kan worden verklaard doordat Farassi ten eerste binnen- en buitenlandse kranten heeft geanalyseerd. In buitenlandse kranten is het mogelijk dat er meer stereotypisch over Nederland wordt gesproken. Daarnaast heeft Farassi onderzoek gedaan naar de berichtgeving over een periode van vier jaar, waar de moord op Theo van Gogh één van de vier momenten is waar naar wordt gekeken, terwijl dit onderzoek zich expliciet richt op de eerste week na de moord. Het is goed mogelijk dat de berichtgeving na de moord op Van Gogh zich onderscheidt van de berichtgeving in de rest van die vier jaar en dat de resultaten daardoor niet overeenkomen.

Eerder onderzoek naar de berichtgeving van de media na de moord op Van Gogh wijst uit dat de anti-immigratie attitudes van de respondenten direct na de moord waren verhoogd (Boomgaarden & De Vreese, 2007). Dit suggereert dat het incident een impact had op de perceptie van immigranten en hun religie als een bedreiging van de nationale cultuur en veiligheid. Hoewel de woorden (in)tolerant, beperkte tolerantie, multicultureel, immigratieland en verdraagzaam maar weinig voorkomen in de geanalyseerde artikelen in dit onderzoek, blijkt wel dat er erg veel over Marokkanen, de islam en allochtonen wordt gesproken. In de helft van alle artikelen komt daarnaast ook nog het woord radicaal voor en het woord haatdragend komt ook zeer

regelmatig voor. Deze resultaten suggereren in overeenstemming met de resultaten van Boomgaarden en De Vreese, dat de immigranten en hun religie als een bedreiging worden gezien.

Atteveldt, Ruigrok en Kleinnijenhuis (2005) concludeerden dat de moord op Theo van Gogh zorgde voor een verhoging in de aandacht voor de islam. De islam werd sterk geassocieerd met terrorisme en migranten. Hiernaast concludeerden Hajer en Uitermark (2008) dat de angst voor de aanwezigheid van moslims (vooral Marokkaanse moslims) in Nederland is toegenomen na de moord op Theo van Gogh. Er werd na de moord vier keer zo vaak over moslims gesproken. Zij werden geassocieerd met radicalisering. Het aantal artikelen over radicalisering verviervoudigde. De ontwikkelingen die Atteveldt, Ruigrok & Kleinnijenhuis (2005) en Hajer & Uitermark (2008) beschrijven zijn ook terug te zien in dit onderzoek. Ten eerste is te zien dat er zeer veel aandacht is voor de islam. Het woord komt in ieder artikel minimaal twee keer voor. Ook hier zien we terug dat de term wordt geassocieerd met terrorisme en migranten. In meer dan de helft van de artikelen wordt gesproken over terroristen en in een kwart van de artikelen wordt ook gesproken over allochtonen (migranten). Ten tweede is te zien dat er in ieder artikel wel over Marokkanen wordt gesproken en dat zij worden geassocieerd met radicalisering (komt in meer dan de helft van de artikelen voor).

Hajer en Mausen (2004) hebben de berichtgeving na de moord op Theo van Gogh ingekaderd in drie frames. Allereerst wordt de moord ingekaderd als een aanslag op de vrijheid van meningsuiting en democratie. Daarnaast als de oorlog aan de terreur en ten derde als het falen van het Nederlandse immigratiebeleid. Vooral het eerste frame dat Hajer en Mausen onderscheiden is terug te zien in dit onderzoek. Woorden als vrij en vrijheid van meningsuiting komen zeer regelmatig voor. Langelaar (2008) wijst aan dat er na de moord op Van Gogh vooral geschreven wordt over tolerantie, de onschuld van Nederland, de nuchterheid, verdraagzaamheid, de vrijheid. Ook dit zien we terug in het onderzoek, echter in mindere mate.

Pantti en Van Zoonen (2006) hebben naar aanleiding van hun analyse drie discoursen kunnen onderscheiden wat betreft de uiting van publieke emoties na de moorden op Foruyn en Van Gogh. Allereerst is er het discours van terughoudendheid en solidariteit. Afschuw en verbijstering zijn de gevoelens die worden geuit, waarmee het medeleven en de condoleances voor de familie worden uitgedrukt. Ten tweede is er een discours van boosheid. Er wordt vooral woede en wraakgevoel geuit. Het derde discours wat kan worden onderscheiden, is dat van shock. In dit discours worden vooral ongeloof en ontzetting uitgedrukt door familie en vrienden, bn'ers en leden van het volk. De resultaten van dit onderzoek komen vooral overeen met het discours van boosheid. Uit de analyse blijkt dat er vooral veel woorden als haatdragend, keiharde, afschuwelijke, angstaanjagende, ernstige en haatvolle regelmatig voorkwamen. Woorden als laffe, schokkende, gruwelijke en verschrikkelijke kwamen ook uit de analyse naar voren. Deze termen duiden op boosheid en onbegrip en sluiten dus aan op het discours van boosheid dat Pantti en Van Zoonen (2006) onderscheiden.

Uit het onderzoek van Langelaar bleek ten slotte dat er in de kwaliteitskranten vooral wordt gesproken over intolerantie, vrijheid, openheid en onschuld. In de tabloids wordt vooral over de verdraagzaamheid van Nederland geschreven. Ook al zijn de verschillen wat betreft deze termen in dit onderzoek klein, ze wijzen wel in dezelfde richting als de bevindingen van Langelaar (2008). Er zijn echter grote verschillen te zien met het onderzoek van Van Lier (2004). Uit dat onderzoek blijkt dat de kranten op verschillende manieren hebben bericht na de moord op Theo van Gogh. De Telegraaf had de meest sensationele berichtgeving, met woorden

als 'laffe', 'weezinwekkende', 'gruwelijke' en 'beestachtige'. Algemeen Dagblad berichtte iets minder sensationeel, de Volkskrant heeft bijna niet sensationeel bericht en het NRC berichtte het minst sensationeel (gebruikte termen als 'schokkend', 'tragisch' en 'laf'). In de Telegraaf komt het verband met terrorisme het vaakst voor. Hierna komt NRC met relatief veel aandacht voor radicalen en terrorisme (Van Lier, 2004).

In dit onderzoek is terug te zien dat juist het NRC Handelsblad de meest sensationele berichtgeving had. In de artikelen van die krant kwamen de meeste sfeerwoorden voor en ze spreken het meest over autochtonen, Marokkanen, terroristen en de autoriteiten. De Telegraaf berichtte het minst sensationeel. Zij spreken ook niet over allochtonen, Marokkanen of terrorisme. Dit resultaat is zeer opmerkelijk. Zoals Van Lier (2004) ook stelt, wordt De Telegraaf gezien als een 'populaire' krant, vanwege het relatief hoge amusementgehalte en relatief veel sensatieberichten. Het NRC Handelsblad wordt daarentegen gezien als de serieuze krant voor hoogopgeleiden (Van Lier, 2004). De resultaten van dit onderzoek gaan tegen deze visies in. Een mogelijke verklaring hiervoor, is dat de artikelen van het NRC opmerkelijk langer zijn dan die van de Telegraaf. Hierdoor kunnen er in ieder geval al meer kernwoorden en sfeerwoorden in voorkomen. Daarnaast kan het zo zijn dat de berichtgeving van het NRC Handelsblad en de Telegraaf direct na de moord, daadwerkelijk intens en onsamenhangend was en dat zij daardoor afweken van hun traditionele verslaggeving.

De vergelijking met eerder onderzoek laat zien dat dit onderzoek in grote mate aansluit op eerdere resultaten. Dit bevordert de validiteit van het onderzoek. Het onderzoek is echter wel beperkt wat betreft de analyse. Ten eerste is er maar een beperkt aantal artikelen geanalyseerd (200 artikelen). Wanneer de gehele maand na de moord op Van Gogh geanalyseerd zou worden, is het aantal artikelen groter en meer divers. Verder zouden de artikelen veel uitgebreider kunnen worden onderzocht. Nu zijn er woorden geselecteerd, maar er zou ook uitgebreider gekeken kunnen worden naar de context, het soort artikel en de auteur. Daarnaast zou het beeld bij de artikelen ook mee moeten worden genomen in de analyse en zou er ook gekeken moeten worden naar de plaats van de artikelen in de krant. Deze aspecten kunnen worden meegenomen in vervolgonderzoek. De vergelijking tussen het discours direct na de moord op Theo van Gogh en het discours van nu, is ook interessant voor vervolgonderzoek. Op die manier kan worden gekeken hoe het discours van toen, nu nog is terug te zien en wat de invloed van de moord op Van Gogh op het discours van nu is geweest. Dit zou meer inzicht geven wat betreft de inhoud van de discussie over de Nederlandse identiteit.

Het onderzoek heeft bijgedragen aan het wetenschappelijke onderzoek naar de vorming van het Nederlandschap vanaf de moord op Theo van Gogh. De periode die is geanalyseerd, was nog niet eerder onderzocht. Het was echter van belang dat deze periode werd onderzocht, omdat de eerste verslaggeving de grootste invloed heeft op de publieke opinie. Met dit onderzoek wordt een missend stuk in de geschiedenis van het Nederlandschap opgevuld en wetenschappelijk onderzoek naar de berichtgeving na de moord aangevuld. De inzichten die het heeft opgeleverd zijn waardevol wat betreft het bevatten van deze zeldzame gebeurtenis, die zo'n grote invloed heeft gehad op onze politieke en sociale wereld. Ten slotte helpt dit onderzoek ons om het recente debat over het Nederlandschap beter te begrijpen.

8. Conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek was: 'Op welke manier behandelen de geschreven media het Nederlandschap als identiteit in een multiculturele samenleving, na de moord op Theo van Gogh?'. Naar aanleiding van de tekstanalyse van vier Nederlandse kranten kan het discours dat door de geschreven media werd uitgedragen na de moord op Theo van Gogh, worden vastgesteld. Allereerst kan worden gesteld dat het Nederlandschap prominent aanwezig was in de berichtgeving. Daarnaast speelt de islam een bijna net zo grote rol in de artikelen. Hieraan is ten eerste te zien dat er in het discours een duidelijke grens te zien is tussen 'wij' en 'zij'. In ieder artikel wordt de Nederlander meerdere keren benoemd en komt het woord Marokkanen minimaal één keer voor. Daarnaast komt het woord allochtonen in een kwart van de artikelen voor. De scheiding tussen 'ons' (Nederlanders) en 'zij' (Marokkanen en allochtonen) is dus overduidelijk terug te zien in het discours wat betreft het Nederlandschap als identiteit in een multiculturele samenleving.

Naast het feit dat Marokkanen in ieder artikel wordt benoemd en het woord allochtonen ook veel terug is te zien, komen ook de woorden radicaal en haatdragend zeer regelmatig voor. Daarbij wordt het woord terroristen in bijna de helft van de artikelen benoemd. Hieruit is op te maken dat er na de moord op Theo van Gogh in grote mate is geschreven over de dreiging van de aanwezigheid van anderen, met name voor anderen met radicale ideeën en terroristen. Dit suggereert dat de immigranten en hun religie als een bedreiging worden gezien. Bovendien duiden termen als haatdragend, keiharde, afschuwelijke, angstaanjagende, ernstige, haatvolle, laffe, schokkende, gruwelijke en verschrikkelijke erop dat het discours ook een bepaalde mate van boosheid en onmacht uitdraagt. De eigenschappen wat betreft Nederland die vooral worden benoemd zijn: democratisch, vrij, vrijheid van meningsuiting, klein, open, sociaal, tolerant, Europees, gek, multicultureel en westers. Verder blijkt dat Job Cohen, Hirsi Ali, Pim Fortuyn, Piet Hein Donner, Johan Remkes, de AIVD, Geert Wilders en Jan-Peter Balkenende veelvuldig worden genoemd.

Ten slotte blijkt dat het NRC Handelsblad de meest sensationele berichtgeving had. In de artikelen van die krant kwamen de meeste sfeerwoorden voor en ze spreken het meest over autochtonen, Marokkanen, terroristen en de autoriteiten. De Telegraaf berichtte het minst sensationeel. Zij spreken ook niet over allochtonen, Marokkanen of terrorisme. Dit suggereert dat de berichtgeving direct na de moord intens en onsamenhangend was, omdat zowel de Telegraaf als het NRC afwijken van hun traditionele berichtgeving.

De analyse van het Nederlandschap als identiteit in een multiculturele samenleving in de geschreven media na de moord op Theo van Gogh wijst uit dat er in het dominante discours veelvuldig wordt gesproken over het Nederlandschap. Daarbij wordt een onderscheid wordt gemaakt tussen de Nederlanders en de niet-Nederlanders. De positieve eigenschappen van de Nederlandse identiteit en de dreigingen van de aanwezigheid van de 'slechte' anderen worden benadrukt. Na de moord op Theo van Gogh werd in grote mate geschreven over de dreiging van de aanwezigheid van immigranten met radicale ideeën en terroristen. Daarnaast draagt het discours ook een bepaalde mate van boosheid en onmacht uit. In dit discours zijn Job Cohen, Hirsi Ali, Piet Hein Donner en Johan Remkes de dominante sprekers en wordt er over Pim Fortuyn en de AIVD gesproken. Ten slotte kan de berichtgeving na de moord op Van Gogh als moord intens en onsamenhangend gezien worden, omdat zowel de Telegraaf als het NRC Handelsblad afwijken van hun traditionele berichtgeving.

9. Literatuur

- Atteveldt, van W., Ruigrok, N., & Kleinnijenhuis, J. (2006). *Associative framing: A unified method for measuring media frames and the media agenda*. Paper presented at the annual meeting of the International Communications Association (ICA), Dresden, Germany.
- Boomgaarden, H. G. & Vreese, de C.H. (2007). Dramatic real-world events and public opinion dynamics: media coverage and its impact on public reaction to an assassination. *International Journal of Public Opinion Research Vol. 19 No. 3*.
- Farissi, el, N. (2008). *Beeldvorming van Nederland en Nederlanders in binnen- en buitenlandse dagbladen vanaf 2002 tot 2006*. Universiteit Utrecht.
- Fesuneneko, M. (2010) *De Nederlandse nationale identiteit. Een onderzoek naar de betekenis en primaire socialisatie van de Nederlandse nationale identiteit en de ervaren etnische dreiging*. Universiteit Utrecht.
- Ginkel, R.J. van. (2001). Discourses on Dutchness. *The Low Countries, nr 9*, pp. 116-123
- Gogh, van, T. (2001). Red de muzelman! Maak van imams geen martelaren, *Vrij Nederland*, 26-05-2001.
- Hajer, M. & Maussen, M. (2004). *Na de moord op Theo van Gogh. Betekenisgeving aan de moord: een reconstructie*. Socialisme & Democratie.
- Hajer, M & J. Uitermark. (2008). Performing authority: discursive politics after the assassination of Theo van Gogh. *Public Administration Vol. 86, No. 1*, pp. 5–19.
- Hajer, M. & Versteeg, W. (2005) A decade of Discourse analysis of environmental politics: achievements challenges, perspectives. *Journal of environmental policy and planning 7 (3)*, pp. 175-184.
- Hofman, I. (2011). *Nederland in New York. Baas boven baas*. Universiteit Utrecht.
- Langelaar, J.C. (2008) *Nederland in beweging? Categoriëring m.b.t. Nederland en Nederlanders in binnen- en buitenlandse kranten vanaf de moord op Pim Fortuyn*. Universiteit Utrecht.
- Lier, van H.M. (2004). *Visie van kranten. Casestudy naar de berichtgeving rondom Theo van Gogh in Telegraaf, Algemeen Dagblad, Volkskrant en NRC Handelsblad*. Rijksuniversiteit Groningen.
- Nelissen, Wouter.(2006) *Het NOS-journaal en de dood van Neerlands onschuld. Hoe het NOS-journaal berichtte over de moord op Pim Fortuyn en Theo van Gogh*. Groningen
- Pantti, Mervi & Liesbet van Zoonen. (2006). Do Crying Citizens Make Good Citizens?, *Social Semiotics, 16:2*, pp. 205-224
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO). (1999). *Nationale identiteit in Nederland: internationalisering en nationale identiteiten*. Den Haag, SDU Uitgevers.
- Nel Ruigrok & Wouter van Atteveldt. (2007). *Global Angling with a Local Angle: How U.S., British, and Dutch Newspapers Frame Global and Local Terrorist Attacks*. *The Harvard International Journal of Press/Politics 12*, pp. 68
- Slegers, Floor. (2007). *In debat over Nederland: Veranderingen in het discours over de multiculturele samenleving en nationale identiteit*. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Wetenschappelijke raad voor het overheidsbeleid (WRR). (2007). *Identificatie met Nederland*. Amsterdam University Press. Amsterdam.
- Winter, de L. (2007). Oh, is Máxima verkeerd geciteerd? *Elsevier, 12-10-2007*. Verkregen op 23-03-2012 van <http://www.elsevier.nl/web/Opinie/Afshin-Ellian/142273/Oh,-is-Mxima-verkeerd-geciteerd-Lees-even-mee.htm>

10. Bijlage: Tabel resultaten tekstanalyse

Woord	AD	Telegraaf	NRC	Volkscrant	Totaal
Nederland	100	80	182	124	486
Islam	62	68	152	78	360
Kernwoorden	-	-	-	-	-
(geen) immigratieland	0	0	4	0	4
(was) ideaal kustland	0	0	0	0	0
(was) liberaal immigratieland	0	0	0	0	0
(was) multicultureel	9	2	4	7	22
(was) onschuldig	3	1	5	2	11
(was) vreedzaam	0	0	0	5	5
Baanbreker	0	0	0	0	0
Beperkte tolerantie	0	0	0	0	0
Consensus	0	1	2	0	3
Conservatief	0	0	4	3	7
Cult. Gescheiden samenl.	0	0	0	0	0
Democratisch	17	5	36	18	76
Eerlijk	1	0	2	1	4
Egalitair	0	0	0	0	0
Etnisch homogeen	1	0	0	0	1
Europees	0	0	25	1	26
Exportland	0	0	0	0	0
Fatsoenlijk	1	3	4	1	9
Gek	9	4	9	2	24
Gematigd	1	4	4	2	11
Haatdragend	15	7	19	10	51
Intolerant	1	6	2	6	15
Klein	13	8	18	7	46
Liberaal	2	5	4	1	12
Medemenselijk	0	0	0	0	0
Modelstaat	0	0	0	0	0
Multicultureel	9	2	5	7	23
Nuchter	0	1	2	2	5
Onfatsoenlijk	0	0	0	0	0
Onredelijk	0	0	1	0	1
Ontspannen	0	0	1	2	3
Onverdraagzaam	2	1	2	0	5
Open	7	5	13	6	31
Radicaal	12	22	65	36	135
Redelijk	3	0	1	1	5
Rustig	0	3	1	3	7
Sociaal	3	6	22	4	35
Tolerant	4	5	15	9	33
Verdraagzaam	1	0	3	4	8
Verstandig	0	1	2	1	4
Vredig	3	0	4	0	7
Vreedzaam	0	0	0	5	5
Vredelievend	0	0	0	5	5

Vrij	21	16	38	16	91
Vrijheid van meningsuiting	39	11	65	25	140
Welgeordend	0	0	0	1	1
Westers	8	2	11	3	24
Ziek land	0	0	0	0	0
Sfeerwoorden	-	-	-	-	-
laffe	2	7	6	5	20
keiharde	16	5	3	12	36
schokkende	1	2	8	15	26
tragische	1	1	2	1	5
waaninnige	1	1	0	1	3
huiveringwekkende	0	1	0	0	1
gruwelijke	2	5	5	6	18
lafhartige	0	1	0	0	1
beestachtige	0	6	3	0	9
gewetenloze	3	0	0	0	3
weezinwekkende	1	1	2	0	4
afschuwelijke	8	5	8	11	32
monsterlijke	3	0	1	1	5
lugubere	0	2	0	0	2
verschrikkelijke	6	5	6	6	23
angstaanjagende	15	0	16	0	31
koelbloedige	1	1	0	0	2
barbaarse	1	1	0	0	2
bizarre	0	0	0	0	0
rituele	2	5	5	1	13
haatvolle	14	7	19	10	50
moordlustige	1	0	0	0	1
ernstige	5	3	10	10	28
Betrokken personen	-	-	-	-	-
cohen	11	23	28	31	93
hirsi ali	32	28	38	29	127
fortuyn	25	22	24	34	105
AIVD	20	13	40	36	109
donner	14	6	20	38	78
remkes	15	3	26	34	78
wilders	4	8	16	13	41
balkenende	9	8	8	14	39
van aartsen	2	7	13	9	31
verdonk	5	7	6	7	25
allochtonen	26	3	15	8	52
samir a.	1	14	19	1	35
de wit	3	4	5	5	17
verhagen	3	3	7	5	18
aboutaleb	0	6	11	7	24
el tawheed	0	14	7	15	26
kabinet	6	8	17	37	68
dittrich	1	3	3	10	17
welten	4	1	4	4	13
al qaeda	0	7	0	0	7

de winter	3	2	3	1	9
autochtonen	8	0	10	0	18
holman	2	3	2	1	8
bos	2	3	2	17	24
om	0	3	4	4	11
boujoufi	0	0	2	3	5
halsema	2	1	2	2	7
marokkanen	59	12	85	54	210
zaari	0	1	0	1	2
beatrice	2	3	1	1	7
plasman	0	0	0	9	9
terroristen	10	10	33	30	83
autoriteiten	0	0	10	7	17